

Dossier: «Responsabilitat social: un model de gestió inajornable» coordinat per August Corrons Giménez

UNA MIRADA MÉS ENLLÀ DE LES BONES INTENCIONS

La (in)compatibilitat entre la responsabilitat social de les empreses i la lògica capitalista de la rendibilitat

Albert Puig Gómez

Estudis d'Economia i Empresa (UOC)

RESUM L'hegemonia del model neoclàssic com a marc conceptual i analític per explicar les lògiques de funcionament del capitalisme ha fet que l'ètica que aquest model porta implícita –els criteris, comportaments dels actors... que es consideren millors o més adequats pel suposat bon funcionament del sistema– també hagi esdevingut hegemònica. Un d'aquests criteris o comportaments «ètics» és l'anomenada teoria de l'accionista (*stockholder theory*), segons la qual l'única responsabilitat d'una empresa és augmentar els beneficis per als accionistes. En aquest article, ens preguntem sobre la compatibilitat entre la vigència d'aquesta teoria –l'anàlisi empírica així ho indica– amb la demanda social a les empreses que aquestes actuïn amb una altra ètica, i també sobre com és més plausible avançar cap aquest canvi de valors.

PALAUDES CLAU capitalisme; model neoclàssic; *stockholder theory*; ètica empresarial; consum i producció responsables; aliança pels objectius

A LOOK BEYOND GOOD INTENTIONS

(In)compatibility between the social responsibility of companies and the capitalist logic of profitability

ABSTRACT *The hegemony of the neoclassical model as a conceptual and analytical framework to explain the operating logics of capitalism has made the ethics that this model carries implicit – the criteria, behaviours of the actors, etc., which are considered better or more appropriate due to the supposed good functioning of the system – have also occurred hegemonically. One of these "ethical" criteria or behaviors is the so-called stockholder theory, whereby a company's sole responsibility is to increase profits for shareholders. In this article, we question the compatibility between this theory's validity – as the empirical analysis indicates – with the social demand for companies to act with other ethics, and also how it is more plausible to move towards this change of values.*

KEYWORDS *capitalism; neoclassical model; stockholder theory; business ethics; responsible consumption and production; partnerships for the goals*

Introducció

La ciència econòmica, com a disciplina científica «autònoma», neix a l'últim terç del segle XVIII, però deriva de les reflexions que, ja des de molt abans, feien pensadors i filòsofs al voltant del concepte de benestar col·lectiu i que sovint incorporaven consideracions ètiques. Per exemple, Aristòtil considerava immoral fer incrementar els diners per mitjà de l'interès, ja que això revelava la violència que una persona exerceix contra una altra (Berthoud, 2011).

Però, l'evolució de la disciplina es va anar desviant de la satisfacció de les necessitats col·lectives cap al benestar individual. El moviment filosòfic de l'utilitarisme (segle XIX), que es basa en el fet que tot individu orienta les seves accions motivat només pels seus desitjos i utilitats, s'incorpora a la teoria econòmica i dona lloc a la teoria neoclàssica, la qual es converteix en hegemònica i dominant, i deriva en importants canvis culturals en la societat. En considerar, entre altres coses, que la recerca del benefici individual i privat porta al millor escenari possible per a la col·lectivitat, que l'economia es regeix per les lleis de l'oferta i la demanda que condueixen el mercat a un equilibri per mitjà de l'actuació d'una mà invisible que fa quadrar les preferències dels consumidors amb les dels productors (i que això és així en tots els mercats: el del blat, el dels cotxes, el del treball...), que aquests mercats funcionen sota el règim de competència perfecta, que la competència és el millor mecanisme per assolir la màxima eficiència possible, etc. porta a considerar que l'egoisme és constructiu, en tant que forma part de la naturalesa humana, mentre que l'altruisme és destructiu, ja que és antinatural. D'aquesta manera, l'ètica neoclàssica legitima i justifica moralment comportaments egoistes i individualistes que, a força de ser repetits, es van convertint en el «sentit comú» d'una època.

Milton Friedman, un dels autors neoclàssics més influents de la segona meitat del segle XX, planteja en el seu llibre *Capitalisme i llibertat* (1962) que l'única responsabilitat d'una empresa és augmentar els beneficis per als accionistes. La teoria de l'accionista (*stockholder theory*) argumenta que les empreses no tenen una «responsabilitat social» entesa com un deute cap al públic o la societat, perquè la seva única preocupació, i que per si mateixa genera beneficis per a tota la societat, és augmentar els guanys per a si mateix i per als seus accionistes; aquest propòsit és el que legitima socialment l'empresa capitalista.

A les darreres dècades, però, la societat ha passat a demanar a les empreses que apliquin criteris de responsabilitat social en les seves accions i activitats. La responsabilitat social comporta l'aplicació, per les empreses, d'uns valors ajustats a una ètica socialment acceptada, no perquè no fer-ho sigui il·legal (això se suposa), sinó perquè, afecti com afecti el seu compte de resultats, forma part dels principis d'actuació de les empreses. Aquest plantejament xoca amb l'*stockholder theory*, ja que incorpora als objectius de rendibilitat i beneficis de les empreses una responsabilitat envers la societat. En aquest article, ens preguntem fins a quin punt aquesta exigència social és incorporada al *modus operandi* de l'empresa capitalista o si, pel contrari, campanyes publicitàries al marge, seixanta anys després de la seva formulació, continua predominant la teoria de l'accionista.

1. El domini de l'«ètica» neoclàssica

Habitualment, es considera Adam Smith (1723-1790) el primer economista «modern». Smith construeix i defensa la filosofia liberal, per la qual deixar actuar els individus d'acord amb els seus interessos porta, necessàriament, el benestar col·lectiu. En el seu treball, Smith destaca sempre l'egoisme, per obtenir riquesa o per obtenir benestar. Considera que els homes no busquen promoure l'interès públic o general, ni saben en quina mesura ho estan fent, sinó que són egoistes, i és a partir d'aquest egoisme i de la recerca del lucre personal, per mitjà d'un mercat que funciona com una màquina –la famosa mà invisible–, que s'obté el benefici de tota la societat. Aquest plantejament va convertir Smith en el gran referent de l'economia de mercat lliure.¹

Els marginalistes de finals del segle XIX i principis del segle XX (Jevons, Walras, Menger, Pareto, Edgeworth), anomenats així perquè substitueixen la teoria del valor-treball dels clàssics (Smith, Ricardo, Marx) per la teoria de la

---

1. No obstant això, qualsevol que llegeixi algun dels seus dos grans llibres, *La teoria dels sentiments morals* (1759) i, el més famós, *Una investigació sobre la naturalesa i les causes de la riquesa de les nacions* (1776), observarà que Smith no negava ni la importància del govern ni la necessitat d'establir regulacions als mercats. Per exemple, va donar suport a les Lleis de Navegació, que regulaven el comerç i el transport marítim entre Anglaterra, les seves colònies i altres països, i que exigien que les mercaderies, per qüestions de seguretat, es transportessin en vaixells britànics, encara que altres opcions fossin més barates. La pregunta sobre si la seguretat és més important que el mercat lliure és completament d'actualitat.

utilitat marginal decreixent, segueixen i aprofundeixen en el pensament de Smith, i donen lloc a la teoria neoclàssica. Aquesta dirigeix la seva atenció al comportament de les unitats bàsiques de decisió, consumidors i productors, i afirma que, si es coneix a fons una persona i tots els mòbils que actuen sobre ella, se'n poden predir els comportaments amb la mateixa certesa amb què es preveuen els comportaments físics.

Però, en l'anàlisi de la teoria neoclàssica, no es pot deixar passar per alt el paper dels supòsits dels quals parteix, en especial aquell que considera que els individus són lliures i que es mouen pel principi de racionalitat, entenent aquest com el fet que actuen perseguint maximitzar la seva utilitat (és a dir, de manera egoïsta): els consumidors, el benestar, els productors i els guanys.

Aquest supòsit permet una anàlisi més precisa –i més senzilla– que considerar que els comportaments dels agents econòmics no són sempre predictibles. És a dir, la qüestió no és tant suposar si els comportaments dels agents són racionals o no, sinó què entén, en aquest cas la teoria neoclàssica, per ser racional. I ho fa incorporant el corrent de l'utilitarisme a la teoria econòmica clàssica, la qual cosa li permet anticipar els comportaments i les accions dels consumidors i productors, i dir si, per a la teoria neoclàssica, aquests són racionals o no; si s'acceptés que els comportaments poden ser irracionals (és a dir, no ajustats al que es considera racional), aleshores no serien predictibles.

Els corrents crítics amb la teoria neoclàssica en qüestionen la validesa. Una de les principals crítiques que li fan és el suposat rebuig de tota relació amb l'ètica. Amb la massiva utilització de les matemàtiques, la teoria neoclàssica busca una aproximació a les ciències més pures, com la física, la qual cosa li permet creure en la possibilitat de trobar lleis inevitables. Transmet així la idea que al darrere del seu model no hi ha valors ni plantejaments ètics, i presenta les polítiques econòmiques que es deriven del seu model com a objectives i lliures de components o contaminacions morals i ideològiques.

Amartya Sen,² en la seva obra *Sobre ètica i economia*, qüestiona aquest plantejament i expressa que l'economia forma part del ventall de ciències que tracten de respondre a les preguntes essencials sobre la vida en societat: com es viu, com s'ha de viure, com es pot viure millor, etc., i que aquestes preguntes no tenen respostes objectives, sinó que són preferencials, depenen del que es cregui que és millor o pitjor, del que es prefereixi que es faci o que no es faci, etc. Això significa que per respondre aquestes preguntes, cal fer reflexions ètiques i, per tant, que l'exercici de la pràctica econòmica no és, ni pot ser, neutral.

Per tant, malgrat la pàtina de ciència positiva que vol transmetre la teoria neoclàssica, allunyada de plantejaments normatius, a l'economia neoclàssica també hi ha valors i plantejaments ètics ja que, com a ciència normativa que és l'economia, parteix d'una concepció determinada de com s'ha de viure i de com s'han de comportar els éssers humans. En conseqüència, com a model hegemònic en el qual s'ha anat convertint, els valors que porta implícits el model neoclàssic s'han anat convertint en valors quasi «universals», rarament qüestionats..

2. La vigència de l'*stockholder theory*

Diuen que Marco Licinio Craso, un ric de l'antiga Roma, va crear el primer cos de bombers de la història. Aprofitant que els incendis eren freqüents entre els edificis de la capital, quan es declarava un incendi, els seus efectius es desplaçaven al lloc del sinistre i exigien al propietari de l'immoble que el vengués a Craso, per un preu ridícul, si volia que apaguessin les flames. Com més avançava el foc, més baixava el preu, ja que també es reduïen les possibilitats de salvar l'edifici. Als nostres ulls, segurament considerariem que aquesta actuació –especulativa– era poc ètica.

Ara, el que crema és el planeta (la crisi ecològica), la qual cosa posa en risc l'espècie humana mateixa. Contribuiran a extingir aquest incendi (i altres, com la reducció de la pobresa i les desigualtats, o l'eliminació de la fam) les empreses? Les empreses capitalistes estan «pensades» per actuar a partir de consideracions ètiques?

Jeffrey Sachs, assessor especial de les Nacions Unides i un dels impulsors dels Objectius de Desenvolupament Sostenible (ODS), advertia a les empreses que aquelles que no donin suport als ODS tindran seriosos problemes de rendibilitat. És a dir, sosté la vigència de la teoria de l'accionista (recerca de la rendibilitat i el benefici), però impulsada per la seva implicació en l'assoliment dels ODS, una espècie d'ètica global.³

El seu plantejament es basa en el fet que una població creixentment sensibilitzada envers alguns problemes i les seves conseqüències (crisi climàtica i ecològica, augment de les desigualtats, etc.) farà advertir a les empreses que

2. Premi en Ciències Econòmiques del Banc de Suècia en memòria d'Alfred Nobel l'any 1998.

3. Els ODS van ser aprovats pels 193 països de l'Assemblea General de les Nacions Unides, el 25 de setembre de 2015.

l'opinió pública se'ls posarà en contra si no són sensibles a aquesta realitat, la qual cosa impulsarà les empreses a prendre decisions en aquesta direcció.

La idea de Sachs ha fet fortuna entre l'empresariat, ja que moltes organitzacions, patronals, *lobbies*, etc., s'han apuntat a la seva visió. Per exemple, el World Economic Forum de Davos, en les seves darreres edicions, ha mostrat preocupació per l'esquinçament social que produeixen les desigualtats i per la degradació del medi ambient. És paradoxal que, després de tants anys representant el mateix statu quo que, per acció o omissió, liderava el món mentre es produïen aquests esquinços, ara es vulguin convertir, encara que sense reconèixer els errors del passat, en els capdavanters dels canvis per esmenar-los. També, importants consultores, com McKinsey, s'han apuntat a l'onada amb la proposta de fer evolucionar el mercat perquè generi resultats més justos. En la mateixa línia, s'ha expressat la Business Roundtable (BRT), un dels *lobbies* empresarials més importants dels Estats Units, que aglutina les companyies més grans del país.

És, doncs, evident que el lideratge «ètic», en la forma de responsabilitat social i/o de contribució a l'assoliment dels ODS, ha passat a formar part del discurs dels responsables empresarials i de les seves accions, però això no respon a un canvi de criteri en les seves actuacions; en la base de les decisions empresarials, hi continua perdurant el criteri de la rendibilitat i la recerca del màxim benefici. Les empreses poden actuar mogudes per l'evidència d'un augment de la sensibilitat social, per exemple enfront de les conseqüències de determinats consums sobre el canvi climàtic i, davant l'apreciació que una part de l'opinió pública se'ls pot posar en contra, respondre-hi adaptant les seves produccions a les noves demandes. Habitualment, aquestes estratègies van acompanyades de costoses campanyes publicitàries per remarcar el compromís de l'empresa amb la transició energètica, algun ODS o altres elements en sentit similar.⁴

En aquest escenari, però, és la pressió popular per la recerca d'uns determinats valors o objectius, és a dir d'una determinada ètica, la que empeny les empreses a participar en la resolució dels problemes globals (climàtics, energètics, pobresa, desigualtats, etc.). Les empreses no prenen les decisions per uns determinats valors ètics, sinó pel manteniment de la recerca dels màxims beneficis possibles, adaptades a unes noves ètiques col·lectives que, en la visió de Sachs, el mercat mostrarà. No és fàcil identificar empreses que, mogudes per determinats valors ecològics o socials, perjudiquin conscientment el seu compte de resultats.

De fet, alguns casos mediàtics posen de manifest que davant el dilema d'aplicar determinats valors i sacrificar beneficis i rendibilitat, o buscar la màxima rendibilitat, encara que això exigeixi mirar cap a una altra banda en termes ètics, sovint s'opta per la segona opció. En aquests casos, podríem parlar obertament d'exemples d'irresponsabilitat empresarial. No és possible detallar aquí gaires casos d'aquests, però en podem esmentar de manera breu tres de ben coneguts. Volkswagen, una de les empreses de referència del capitalisme global, va admetre que havien modificat el *software* instal·lat en 11 milions de cotxes per enganyar els instruments dels centres de verificació d'emissions. És a dir, va fer trampes per tal d'eludir la legislació en matèria de contaminació mediambiental, un cas clar de benefici privat, aconseguit il·legalment, i cost global per l'augment de les emissions de gasos contaminants.

Un segon cas és el de la firma Boeing, que va modificar el seu model d'avió 737 Max 8 per tal d'afrontar la competència del nou Airbus A320, el qual, amb la introducció d'un nou motor, s'havia convertit en molt més eficient (15 % menys de consum de combustible; 8 % menys de cost operatiu; 50 % menys d'emissions de NO₂). La introducció dels nous motors, més grans que els anteriors, i que, en el cas de l'Airbus, no era cap problema per la seva alçada, va exigir, en el cas dels Boeing, haver-los de desplaçar cap als extrems de les ales per l'alçada inferior del 737. Això va canviar el comportament aerodinàmic del 737 Max 8 a l'hora d'enlairar-se, la qual cosa, juntament amb altres factors,⁵ va provocar dos accidents del model, un a l'octubre del 2018, i l'altre al març del 2019, amb un resultat de 346 víctimes mortals.⁶ Això va conduir al fet que l'Administració Federal d'Aviació (FAA) suspengués el permís per volar d'aquest model mentre es duguessin a terme les investigacions sobre les causes d'aquests accidents.

4. Sovint, aquestes campanyes han estat titllades d'operacions de maquillatge, de *greenwashing* i/o *socialwashing*, per aplacar consciències, desviar atencions (per exemple, empreses que es promocionen com a ecofriendly, alhora que utilitzen els paradisos fiscals per tal d'evitar el pagament d'impostos), millorar reputacions, etc.

5. Encara que l'Administració Federal d'Aviació nord-americana (FAA) havia comprovat que el canvi en la posició dels motors del 737 Max no comprometia la seguretat de l'avió, cal tenir present que la FAA havia patit diverses retallades de pressupost que van comportar una delegació de la tasca de certificar la seguretat a les empreses. Va ser a l'emparedat d'aquesta autocertificació que Boeing va poder vendre els seus avions 737 Max.

6. Un altre accident del mateix model al gener del 2020, amb 176 víctimes mortals, i alguns ensurts més, estan encara en procés d'investigació de les seves causes.

Les investigacions van concloure que la causa dels accidents procedia de problemes en els sistemes de control automàtic de l'estabilitzador horitzontal. Però, el problema és més profund i està connectat amb la ferotge competència amb el seu rival Airbus pel domini del mercat mundial d'avions. El model corregit torna a volar, amb passatgers, des del desembre del 2020.

Un darrer escàndol és el d'una altra empresa alemanya, Siemens. El 2019, 22 exempleats del consorci electrònic integrat per la firma alemanya i la seva filial grega de telecomunicacions OTE (actualment, propietat de Deutsche Telekom), inclòs el president, van ser sentenciats a penes de 6 a 15 anys de presó. El tribunal va considerar provat que Siemens havia pagat, entre el 1998 i el 1999, 95 milions de marcs alemanys (47 milions d'euros aproximadament) en suborns a polítics grecs per aconseguir el contracte de subministrament exclusiu de tecnologia digital durant els Jocs Olímpics d'Atenes 2004, a la seva filial grega de telecomunicacions, OTE. El cas és significatiu en el context d'aquest article perquè Siemens és una de les empreses que van formar part del grup de corporacions participants en la discussió sobre els ODS i l'Agenda 2030.

Conclusions

El domini de la teoria econòmica neoclàssica ha estès, com si d'un virus «global» es tractés, els seus valors i la seva ètica. Elements com l'egoisme, la individualitat, la competitivitat, l'eficiència, l'emprenedoria, etc., s'han anat convertint en el «sentit comú» d'una època i han legitimat socialment determinades polítiques, actuacions i comportaments.

Quan parlem d'ètica global, ens referim a la voluntat –potser utòpica– de trobar uns valors compartits per totes les dones i homes que poblen la terra en un moment determinat.

Aquesta recerca ha estat diverses vegades assajada. Algunes vegades, s'ha intentat definir uns drets fonamentals comuns a tots els homes i dones, com en el cas de la Declaració Universal dels Drets Humans; altres vegades, consensuar uns objectius per assolir en una determinada data (per exemple, els ODS), però, el problema que presenten aquestes ètiques de mínims és determinar la manera com arribar a definir-les, de tal manera que puguin ser acceptades per totes les cultures i els sistemes ètics. Per exemple, la Declaració Universal dels Drets Humans de l'ONU, que es pot considerar un nucli possible d'una ètica mínima, sovint s'ha criticat per haver estat elaborada amb poca participació de les diferents cultures que poblen la terra, i per reflectir només la cultura occidental predominant.

Sobre la base del que hem exposat en els apartats anteriors, ens podem preguntar si són les empreses i, en especial, les grans corporacions, una taula de salvació davant dels grans reptes, ecològics, socials, etc. Voldríem que les empreses reconeguessin i incloguessin dins dels seus objectius, no només la producció de riquesa, entesa com a beneficis econòmics, sinó actuacions per preservar el medi ambient, eliminar la pobresa o reduir les desigualtats, però, poden les empreses capitalistes funcionar, ser viables, sostenibles, etc. si deixen d'aplicar el criteri de la recerca de la màxima rendibilitat i dels màxims beneficis? O només estaran disposades a apagar els diversos focs si és rendible per a si mateixes, la qual cosa confirmaria la vigència de l'*stockholder theory*?

Una població creixentment sensibilitzada envers alguns reptes, problemes i les seves conseqüències pot servir per forçar les empreses a prendre decisions que contribueixin a la seva resolució, però ho continuaran fent mogudes pel principi bàsic de les empreses capitalistes, la maximització de guanys i del valor empresarial. Voler imposar moralitat a les empreses capitalistes és irracional (Harvey, 2012).

Recórrer i confiar en l'ètica empresarial i la responsabilitat social no serà suficient per afrontar els reptes que encara tenim. Els avenços en objectius com ara assolir una vida sense privacions bàsiques, possibilitar l'accés universal a l'educació i la salut, etc. no acostumen a ser el resultat d'actuacions sota lògiques capitalistes modificades per comportaments basats en ètiques diferents, sinó de lluites socials i reivindicacions que es van materialitzant en el reconeixement i la consecució de drets (Berzosa, 2013). També les demandes més recents en forma de lluita contra la crisi ecològica, inclosa l'emergència climàtica o el creixement de les desigualtats, hauran de seguir aquest camí. Un cop assolits els drets, l'ètica pot servir per estigmatitzar actuacions i reprovar-ne l'incompliment, més enllà de les lleis que les penalitzin.

Referències bibliogràfiques

BERTHOUD, Aranud (2011). «El préstamo y el tipo de interés en la tradición aristotélica: Aristóteles, Tomás de Aquino y Calvino». *Revista Empresa y Humanismo*, vol. XIV, núm. 2, pàg. 13-30. DOI: <https://doi.org/10.15581/015.14.4215>

BERZOSA, Carlos (2013). «La difícil relación entre ética y economía». *Revista de Economía Mundial*, núm. 35, pàg. 271-284 [en línia]. Disponible a: <https://www.redalyc.org/pdf/866/86629567015.pdf>

HARVEY, David (2012). *El enigma del capital y las crisis del capitalismo*. Editorial Akal.

Citació recomanada: PUIG GÓMEZ, Albert. «La (in)compatibilitat entre la responsabilitat social de les empreses i la lògica capitalista de la rendibilitat». *Oikonomics* [en línia]. Novembre 2023, núm. 21. ISSN 2330-9546. DOI: <https://doi.org/10.7238/o.n21.2315>

Albert Puig Gómez

apuiggo@uoc.edu

Universitat Oberta de Catalunya (UOC)

Professor dels Estudis d'Economia i Empresa de la Universitat Oberta de Catalunya (UOC). Director acadèmic del màster universitari d'Anàlisi Econòmica. Imparteix docència en Política Econòmica i Economia Mundial, i la seva principal línia de recerca és l'anàlisi dels efectes de les inversions estrangeres en les economies receptores.

Els textos publicats en aquesta revista estan subjectes –llevat que s'indiqui el contrari– a una llicència de Reconeixement 4.0 Internacional de Creative Commons. Podeu copiar-los, distribuir-los, comunicar-los públicament i fer-ne obres derivades sempre que reconegueu els crèdits de les obres (autoria, nom de la revista, institució editora) de la manera especificada pels autors o per la revista. La llicència completa es pot consultar a <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/deed.ca>.

ODS

